

Te Puni Kōkiri
MINISTRY OF MĀORI DEVELOPMENT

Ko wai ka kaha angitu

Kei Te Ture Whenua Māori Act 1993 ngā kōrero mō te hunga e āhei ana, me te hunga e kore e āhei ki te tū hei kairīwhi whenua.

Ka āhei ētahi tāngata anake ki te tono kairīwhitanga o te whenua Māori — hei tā te Kōti Whenua Māori (MLC), ko te ‘momo kaitango tōtika’ tēnei. He tikanga ā-ture tēnei kia noho te whenua Māori ki ngā kaupupuri whenua Māori mā ngā reanga whai muri iho.

Te pouaru, te hoa pūmau rānei

I raro i te Ture, ka tiakina te pouaru, te hoa pūmau rānei o te kaupupuri whenua, heoi, kāore rātou e āhei ki te tono kairīwhitanga. Ka tukuna kē ki a rātou te “pānga roa” ki te whenua.

Mēnā ka whakaae rātou ki te pānga roa, ka whiwhi hua moni rātou i te whenua — pērā i te rēti — ka whai wāhi hoki ki ngā hui mō te whenua. Ka whiwhi rātou i te “pānga roa hei kaupupuri”, heoi, ehara rātou i te kaupupuri tūturu.

He kaitiaki ngā tāngata e mau ana i te pānga roa mō te whānau e whai whakapapa ana ki te whenua, arā, hei taurira, ko ngā tamariki a te tangata i mate.

E kīia ana, ko ngā whānau e tika ana ki te tono kairīwhitanga o ngā pānga roa, ko ngā “mōrehu”.

I te nuinga o te wā, ka mau ngā pānga roa i te pouaru, i te hoa pūmau rānei tae noa ki:

- te mārenatanga, ki te moe tahitanga ki tētahi atu rānei
- te wā ka tuku rātou i ō rātou pānga roa
- te matenga.

Ka mutu ana tō rātou pānga roa ki te whenua, ka tukuna ā rātou pānga ki ngā mōrehu.

Me tono ngā mōrehu ki te MLC kia whakawhitia ā rātou pānga whenua ki a rātou — ehara i te mea he tikanga aunoa tēnei.

Tamariki

Ka āhei ngā tamariki katoa ki te whiwhi i ngā hea ōrite nō ngā pānga whenua o tētahi o ngā mātua i te wā o te kairīwhitanga. Arā:

- ko ngā tamariki kua whāngaihia i raro i te ture (hāunga ērā i whāngaihia atu ā-ture ki whānau kē)
- ko ngā whāngai — e whai mana ana i waenganui i te whānau me te MLC.

Mēnā ka mate ngā tamariki i mua i te tono kairīwhitanga, ka tukuna ā rātou pānga ki ā rātou tamariki, me he tamariki ā rātou. Ki te kore, ka tuaritā ā rātou pānga ki ā rātou tuākana, teina.

Mēnā kei raro iho ngā tamariki i te 20 tau, kāore anō hoki kia mārena i te wā o te tono kairīwhitanga, ka whakatūria tētahi kaitiaki e te Kōti ki te tiaki i ā rātou pānga tae noa ki te wā ka 20 ō rātou tau, ka mārena rānei rātou.

ka whakatūria tētahi kaitiaki e te Kōti ki te tiaki i ā rātou pānga tae noa ki te wā ka 20 ō rātou tau, ka mārena rānei rātou.

Me he pātai āu mō ngā rōpū kaitiaki, kōrero ki tētahi o ngā kaimahi a te MLC.

Te whānau whānui

Mēnā ka mate tētahi kaipupuri whenua, ā kāore tōna hoa mārena, kāore hoki āna tamariki, ka taea kē e ngā tūngāne me ngā tuāhine te tono kairīwhitanga mō te whenua. Mēnā kāore he tamariki anō a te whānau, ka taea kē te tuku i te whenua ki ētahi atu whanaunga. He mahi nui pea tēnei, heoi, mēnā e whakaaro ana koe ki te tono kairīwhitanga, kōrero atu ki ngā kaimahi a te MLC.

Tīkina ake ngā whakapānga a te Kōti Whenua Māori

Me he wira tā te kaipupuri

Mēnā he wira tā te kaipupuri whenua, kei reira pea ētahi tohutohu e pā ana ki te whenua. Hei tauira,

- ka tohua te tangata e pīrangitia ana hei tono kairīwhitanga mō tō rātou whenua ā
- e hia hoki ngā hea mā ia tangata.

Hāunga ngā wira nō mua i te 1 o Hōngongoi 1994 (ko te wā o te whakatūnga o te Ture tēnei), me whai ngā tohutohu i ngā ture mō te tono kairīwhitanga kei raro i Te Ture Whenua Māori Act 1993. Mēnā e tukuna ana te whenua ki tētahi tangata kāore e tika ana i raro i te Ture, ka whakahēngia taua wāhi o te wira.

Heoi, ki te whakaae te whānau me te kōti, ka whiwhi kē tētahi atu tangata e tohua ana e te kaupupuri nō roto i te whānau ki te pānga roa ki te whenua kē. Tērā pea, ka hoatu te kaupupuri i āna pānga ki tētahi atu tangata pātata ana ki a ia, pērā i te tamaiti whakaangi.

I ētahi wā, ka kore pea te whānau e whakaae ki ngā tohutohu a te wira e pā ana ki te whenua. Ka pā mai tēnei āhuatanga mēnā:

- he rerekē te nui o ngā hea e tuaritia ana ki ngā tamariki,
- ka parea tētahi o te whānau ki te taha e ngā tohutohu o te wira

Ki te pērā, kōrero ki tētahi o ngā kaimahi a te MLC. Mā rātou te whānau e āwhina ki te kimi whakatutukinga e pai ana ki te katoa.